

Aalborg Universitet

AALBORG UNIVERSITY
DENMARK

Retten til byen

Larsen, Henrik Gutzon; Lund Hansen, Anders

Published in:
Byen i bevægelse

Publication date:
2012

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

[Link to publication from Aalborg University](#)

Citation for published version (APA):
Larsen, H. G., & Lund Hansen, A. (2012). Retten til byen. I J. Andersen, M. Freudendal-Pedersen, L. Koefoed, & J. Larsen (red.), *Byen i bevægelse: Mobilitet - politik - performativitet* (s. 131-147). Roskilde Universitetsforlag.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal -

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

7. Retten til byen

Henrik Gutzon Larsen og Anders Lund Hansen

No can do this!

No can do that!

What da hell can you do, my friend?

In this place that you call your town

(Gogol Bordello, "Tribal Connection")

... the right to the city is like a cry and a demand.

(Henri Lefebvre *Writing on the City*)

Tirsdag morgen er "Cigarkassen" genopstået som en Fugl Fønix, mindre end et døgn efter at politiet rev bygningen ned som en konsekvens af regeringens planer om at "normalisere" Christiania. "Kom igen", står der på et tre meter langt banner. Huset er cirka otte kvadratmeter i grundplan og tre meter højt. Det er bygget af træpaller, lægter og finérplader. Det er et solidt byggeri. Huset er endda blevet udstyret med et lille anneks ved vandet. "Opbyggerne slår til igen", står der malet på det. Idéen med annekset er at markere, at "når de river et hus ned, så bygger vi to huse", forklarer en ung kvinde. Hovedhuset har en markise, hvor der står "Velkommen". "Det er for helikopternes skyld", siger den aktivist, der har malet hilsenen. Inde i huset er der nydeligt og ryddeligt. Der er en fastmonteret bæk, og der hænger et billede på et søm på væggen. Morgenlyset fremhæver de fantasifulde og farverige dekorationer. Gavlens påskrift udtrykker på enkel vis, hvad nattens aktion handler om: "Efterlysning: Politisk velvilje og opbakning". Aftenen før, den 14. maj 2007, blev aktionen startet af 25-30 aktivister, hovedparten i alderen 20-30 år, der natten igennem har arbejdet med stor entusiasme på at genopbygge Cigarkassen. Her var den lune majaften ladet med en positiv energi, som stod i skærende kontrast til de gadekampe, der samtidig blev udkæmpet få kilometer derfra (Lund Hansen 2010).

Uanset om det er kommet til udtryk som gadekampe eller mere fantasifulde former for aktivisme, har Christiania i fyrré år været et centralt omdrejningspunkt i kampen om byens rum, der på iøjnefaldende vis udfordrer de dominerende økonomiske, politiske og sociale strukturer. Christiania kan derfor – ligesom for eksempel slaget om Ungdomshuset – med rette betragtes som tydelige fronter i kampen om det, som forskere og aktivister er begyndt at debattere som *retten til byen*. Men med deres medietække og potentiale for chik radikalisme,

kan denne type af specifikke slag dog let skygge for de udbredte, men ofte ubemærkede processer, der dagligt gør små, men i sidste instans afgørende indhug i retten til byen. Med udgangspunkt i de senere års diskussion om dette begreb vil vi i dette kapitel illustrere elementer i den underminering af retten til byen, der dagligt udfolder sig på Vesterbro i København.

Cigarkassen genopbygget 15. maj 2007 (Foto: Anders Lund Hansen).

Retten til byen

Beskyttelse af menneskerettigheder er dagens politiske og etiske svar på spørgsmål om, hvordan vi opnår en bedre verden. Ofte er disse rettigheder dog knyttet til individuelle og ejendomsbaserede rettigheder, der ikke udfordrer de dominerende liberale og neoliberale markedslogikker eller de tilknyttede juridiske og politiske strukturer. Vi lever med andre ord i en verden, hvor retten til ejendom og profit sættes over alle andre rettigheder (Harvey 2008a). Historisk er der dog eksempler på alternativer. Tænk blot på de skandinaviske arbejderbevægelser eller borgerrettighedsbevægelserne i 1960'ernes USA, der har haft global indflydelse og bygger på kollektive snarere end individuelle idealer. Diskussionen af *retten til byen* indskrives sig i denne tradition.

Begrebet stammer fra Henri Lefebvres efterhånden klassiske essay om *Le droit à la ville*, ”retten til byen”, der med hans egne ord ”er som et råb og et krav” (Lefebvre 1996: 158). Heller ikke i dette skrift var Lefebvre udpræget klar i mælet. Men hans essay og særligt idéen om ”retten til byen” er i de senere år blevet det mere eller mindre direkte udgangspunkt for vigtige debatter inden for byforskningen. Især i USA har en række forskellige sociale bevægelser samlet sig om begrebet, for eksempel i ”The Right to the City Alliance”, og retten til byen er ligeledes blevet udmøntet i et ”World Charter on the Right to the City”. I en tid, hvor byen både i forskning og i praksis ofte betragtes som ”post-politisk”, det vil sige, at politik som procedure har erstattet politik som uenighed (Swyn-gedouw 2007), er diskussionen om retten til byen et utvetydigt og nødvendigt forsøg på at understrege byens politik. En forsker, der har bidraget til debatten, er David Harvey.

Fra social retfærdighed til retten til byen

David Harvey er uden tvivl den mest indflydelsesrige nulevende geograf.¹ Harvey skrev med *Explanation in Geography* (1969) ikke blot det videnskabs-teoretiske ”manifest” for den positivistiske geografi, der igennem 1950’erne og -60’erne udfordrede den beskrivende regionalgeografi; med *Social Justice and the City* (1973) var han på afgørende vis med til at lægge fundamentet for den radikale geografi, som fra 1970’erne udfordrede den konventionelle geografi – også den positivistiske position, han selv tidligere havde forfægtet. Harvey har i sin odysse gennem samfundsvidenskaberne vedholdende interesseret sig for byen, som han betragter som det vigtigste historisk-materielle udtryk for det kapitalistiske samfund – og som en central arena for mulige forandringer. Det er derfor ikke noget tilfælde, at Harvey har givet sig i kast med spørgsmålet om retten til byen. Men Harveys bidrag til denne debat udspringer af en mangeårig interesse for spørgsmål om social retfærdighed, som han først udfoldede i *Social Justice and the City*.

Harvey skrev denne bog under indtryk af de begivenheder, der mødte ham, da han i starten af 1970’erne forlod Storbritannien og blev ansat på Johns Hopkins universitetet i Baltimore. Byen, som led hårdt under efterkrigstidens økonomiske omstruktureringer, var med til at åbne hans øjne for de dybe sociale,

1 Harveys liv og tænkning er blandt andet sammenfattet og diskuteret af Castree (2004) og Woodward og Jones (2009). Harvey fortæller om sin faglige udvikling i Berkeley universitetets serie ”Conversations with History” (globetrotter.berkeley.edu/people4/Harvey). Mange af Harveys forelæsninger kan ses via hjemmesiden davidharvey.org, hvor man også kan downloade hans forelæsninger over *Kapitalen*. Harveys position er naturligvis blevet kritiseret – også af andre radikale (eller kritiske) geografer (se fx Castree og Gregory 2006).

kulturelle og økonomiske kløfter, det moderne samfund producerer. Baltimore var også præget af tidens samfundskritiske klima med blandt andet studenterstrejker, demonstrationer mod Vietnamkrigen og borgerretsbevægelsens protester. I sin søgen efter en teoretisk ramme, der kunne bidrage til en dybere forståelse af de intensive omvæltninger og konflikter, fandt Harvey vej til *Kapitalen* af Karl Marx. Det fik en skelsættende betydning for hans virke. *Social Justice and the City* bryder således med forestillingen om videnskabens neutralitet til fordel for en kritisk og samfundsendageret kulturgeografi. Bogen stiller skarpt på de kulturelle, sociale og økonomiske uligheder i det moderne samfund – og på de bagvedliggende kapitalistiske processer, der producerer disse uligheder. På god marxistisk vis består værket af en tese ("liberale formuleringer"), der fokuserer geografiske undersøgelser på relevante sociale spørgsmål, og en antitese ("socialistiske formuleringer"), der i modsætning til liberale tænkere som John Rawls indsætter spørgsmål om social retfærdighed i en bredere samfundsmæssig sammenhæng. Byen bliver her tillagt en helt central betydning som både udtryk for – og formidler af – samfundsmæssige processer. Tesen og antitesen lægger på dialektisk vis grunden for en syntese, værkets konklusion, hvor Harvey tegner konturerne til den kritiske byteori, han siden har udforsket og udbygget. Begrebet *relationel* er her af afgørende betydning. Det udtrykker hos Harvey en erkendelse af, at verden består af relationer mellem "ting" (materielle forhold, mennesker, forestillinger og andet) i tid og rum.² Bogens afsluttende sætninger satte tonen for Harveys kritiske projekt:

A genuinely humanizing urbanism has yet to be brought into being. It remains for revolutionary theory to chart the path from an urbanism based in exploitation to an urbanism appropriate for the human species. And it remains for revolutionary practice to accomplish such a transformation (Harvey 1973: 314).

Spørgsmålet om social retfærdighed (og byen) har siden været det gennemgående tema i Harveys arbejde. For eksempel påpeger Harvey (1992), at social retfærdighed ikke alene angår økonomisk omfordeling, men også omfatter hvad Iris Marion Young i *Justice and the Politics of Difference* (1990) kalder "undertrykkelsens fem ansigter". Det vil sige: udbytning (på arbejdspladsen og i hjemmet), marginalisering (som følge af identitet), magtesløshed (til at del-

2 Harvey har for nyligt præsenteret en forholdsvis tilgængelig opsummering af den relationelle tilgang i *Cosmopolitanism and the Geographies of Freedom* (Harvey 2009: Kapitel 7). Den dialektiske metode til at forstå et system i forandring diskuterer han i *A Companion to Marx's Capital* (Harvey 2010a).

tage meningsfuldt i det politiske liv), kulturimperialisme (mod bestemte befolkningsgrupper) og vold (i familien såvel som i samfundet). Kollektive snarere end individuelle rettigheder kan ifølge Harvey formuleres som opposition til disse former for undertrykkelse (fx Harvey 2009: 89).

Det er dog vigtigt at holde sig for øje, at Harvey med *Social Justice and the City* lagde grunden for en historisk-geografisk materialisme, og hans arbejde med social retfærdighed skal ses i den sammenhæng. I *The Limits to Capital* (1982) og en række artikler fra de samme år præsenterer han således en rumlig analyse af kapitalismens kredsløb. Som John Jensen, Villy Søgaard og Kirsten Simonsen i sin tid formulerede det, tager analysen:

... udgangspunkt i en betragtning af kapital som "value in motion" og demonstrerer, hvorledes kapitalen til stadighed bevæger sig inden for og imellem tre kredsløb. Det første kredsløb udgøres af produktionen af varer, der anvendes direkte i produktion og forbrug. I det andet kredsløb bindes værdien derimod i fast kapital og varige forbrugsgoder – herunder bebyggelse og infrastruktur – altså i hjælpemidler i produktion og konsumtion. Det tredje kredsløb gælder investeringer i videnskab og teknologi, i det sociale apparat osv. Altså investeringer som typisk foretages af staten (Jensen m.fl. 1981: 105).

Analysen viser, hvordan kapitalismens tilbagevendende kriser kan udskydes gennem forskydninger mellem forskellige kredsløb. Denne forskydning af overakkumulation kan tage form af en geografisk forskydning, et "rumligt fix" af kapital, som ikke mindst slår igennem i det bebyggede miljø. Den kapitalistiske byudvikling balancerer derfor altid mellem at bevare værdien af tidligere investeringer og at ødelægge disse værdier for at åbne nye muligheder for akkumulation – den såkaldte "kreative destruktion". Der er med andre ord en intim og cyklisk sammenhæng mellem kapitalisme og urbanisering, hvor byen i såkaldte opgangstider absorberer overskydende kapital, som igen bliver devalueret i de tilbagevendende kriser, blot for at bane vejen for en ny runde af investeringer. Resultatet er en ulige by.

Her er vi fremme ved en af de centrale pointer hos Harvey, når det drejer sig om "retten til byen": Byen er en materiel manifestation, der som en integreret del af det kapitalistiske system resulterer i en ulige geografisk udvikling (Harvey 1985a). Det er dog en logik, der kan udfordres gennem bevidste kampe for almindelige menneskers ret til byen (Harvey 1985b). Det er i debatten om retten til byen, at Harveys mangeårige fokus på social retfærdighed og byen løber sammen. Denne ret formulerer han indledningsvis ganske åbent: "The right to the city is not merely a right of access to what already exists, but a right to change it after our heart's desire" (Harvey 2003a: 939). Problemet er imidlertid,

at gennem efterhånden nogle årtier med neoliberale reformer er retten til at ændre byen blevet til en snæver, individuel ret, som er forbeholdt en lille økonomisk og politisk elite.³ Det har i forskellig udstrækning ført til det, som Harvey (med inspiration fra Marx) kalder *accumulation by dispossession* – hvad man på dansk kunne kalde ”akkumulation gennem berøvelse” (Harvey 2003b: Kapitel 4). Det vil for eksempel sige, at offentlige eller fælles goder gennem privatisering bliver overført til privat ejendom. Den type af udviklinger skal bekæmpes:

The right to the city is far more than the individual liberty to access urban resources: it is a right to change ourselves by changing the city. It is, moreover, a common rather than an individual right since this transformation inevitably depends upon the exercise of a collective power to reshape the processes of urbanization (Harvey 2008a: 23).

Harvey er tilbageholdende med at udstikke retningslinjer for dette grundlæggende politiske program. Men for en historisk-geografisk materialist hænger modstand mod neoliberalismens individuelle ret til byen nøje sammen med en om ikke fuldstændig omvæltning af det kapitalistiske system, så i det mindste en grundlæggende ændring af de politisk-økonomiske praksisser, der i dag kendetegner byen; der skal skabes ”a new urban commons, a public sphere of active democratic participation” (Harvey 2003a: 941). I de senere år har Harvey fremhævet, at spørgsmål af denne karakter ikke er noget, der alene kan reduceres til fundamentale, men i grunden ganske simple politisk-økonomiske processer. Grundlæggende ændringer kræver snarere et dialektisk samspil af ændringer i teknologi og organisationsformer, sociale relationer, institutionelle og administrative forhold, produktions- og arbejdsprocesser, relationer til naturen, reproduktion af dagliglivet, samt vores mentale forestillinger.⁴ Men i bund og grund er der tale om en politisk kamp: ”The right to the Just City is not a gift. It has to be seized by political movement” (Harvey og Potter 2009: 49).

3 ”Neoliberalisme” bliver efterhånden brugt så rundhåndet, at begrebet risikerer at miste sin analytiske betydning (se fx Larner 2003). For Harvey, der har afsøgt fænomenet i *A Brief History of Neoliberalism* (2005), er neoliberalisme en teori, der fremhæver betydningen af individuel entreprenørskab og færdigheder i en institutionel sammenhæng af stærk ejendomsret, frie markeder og frihandel. Statens rolle er her at skabe og fastholde den institutionelle ramme. Men som Harvey og andre har vist, er der ikke sammenhæng mellem neoliberalismens idealistiske teori og dens materielle virkelighed.

4 Harveys mest tilgængelige – og mest handlingsorienterede – fremstilling af denne teori om ”co-evolution” og ”co-revolution” findes i *The Enigma of Capital* (Harvey 2010b: Kapitel 5 og 8). Se også Harvey (2009: 236-247) og Harvey (2008b).

Retten til det offentlige rum

David Harvey er på ingen måde den eneste, der i de senere år mere eller mindre direkte har beskæftiget sig med retten til byen. Edward Sojas *Seeking Spatial Justice* (2010) er for eksempel vigtigt bidrag til debatten, der blandt andet kritiserer Harvey (og hans ligesindede) for ikke at lægge nok vægt på problemstillingens geografiske dimensioner. Susan S. Fainstein har på sin side i *The Just City* (2010) argumenteret for en mere reformistisk tilgang. Retten til byen har desuden været tema for en lang række konferencer, artikler og bøger. Don Mitchell er en af dem, der indgående har beskæftiget sig med emnet, mest markant i bogen *The Right to the City* (2003). Mitchell fokuserer her på, hvordan retten til det offentlige rum praktiseres og anfægtes i USA.

For Mitchell symboliserer det offentlige rum i sig selv et ideal for en *kollektiv* ret til byen. Der er her tale om et rum, hvor mennesker kan færdes og mødes, uden at deres liv skal formidles gennem forbrugslogikken, der på den anden side præger den *individuelle* ret. Mitchell konstaterer, at der efter den 11. september 2001 blev indført en lang række begrænsninger for menneskers anvendelse af det offentlige rum. Sikkerhedsforanstaltninger iværksat som led i den "globale krig mod terror" har medført øget overvågning og begrænsninger i det offentlige rum. Han understreger dog, at eroderingen af retten til det offentlige rum (og dermed til byen) er en tendens, der kan erkendes hele vejen op igennem det 20. århundrede. Arbejdskampe, kvinders rettigheder, borgerretsbevægelser og anti-krigsdemonstrationer er alle eksempler på kampe, der op igennem 1900-tallet har anvendt det offentlige rum som afsæt for en forandring af den politiske dagsorden. Det er blandt andet også i det offentlige rum, at disse kampe er blevet bekæmpet af magthaverne. Mitchell tegner ligeledes et billede af, hvorledes grupper, der er "udenfor" samfundet, eksempelvis hjemløse, ses som uønskede individer med en illegitim praksis i det offentlige rum.

Mike Davis (2006) betegner denne kamp som "gadens kolde krig", idet kampen imod eksempelvis hjemløses anvendelse af det offentlige rum ofte begrænses gennem fysiske foranstaltninger. Det kan for eksempel være den "hjemløse-sikre-bænk" (hvor man ikke kan ligge ned), den "posedame-sikre-affaldsbeholder" (som forhindrer, at folk tager ting op af affaldsbeholderne), eller det automatiske sprinklersystem (som strategisk kan placeres på steder, der ofte anvendes til overnatning).

Don Mitchell (2007) påpeger ligeledes sammenhængen mellem neoliberalisme og de begrænsede rettigheder til byen gennem et konkret eksempel på konsekvenserne af, at en gade ændrede status fra offentlig til privat. Efter denne administrative forandring kunne en fraskilt afroamerikansk mand ikke længere

besøge sit barn, der boede med moderen i et socialt boligbyggeri på vejen, fordi han ifølge myndighederne ikke havde en "legitim årsag" til at anvende rummet. Kevin Hicks, som manden hed, anlagde en principalsag, som blev behandlet af USA's højesteret, hvor han tabte sagen. Dette eksempel viser, hvad Mitchell kalder en "anti-urban udvikling", der kan ses som et skrækscenarium, og som heldigvis ikke er hverdagskost i Danmark. Senere i dette kapitel vil vi dog give et eksempel på, hvordan en anden marginaliseret gruppe – narkomaner – har begrænsede rettigheder i København.

Vesterbro

Retten til byen har hverken i teori eller praksis vundet fodfæste i Danmark. Når spørgsmål beslægtet med denne debat nærmer sig den offentlige eller akademiske dagsorden, er det ofte i forbindelse med farverige eller voldsomme protester som dem, vi skitserede i starten af dette kapitel. Og selv her bliver de grundlæggende spørgsmål og konflikter som regel overset – af involverede såvel som observatører. Det betyder dog på ingen måde, at retten til byen ikke spiller en rolle i danske sammenhænge. Upåagtet, men ufortrødent vinder de privilegeredes individuelle ret over kollektivets ret – med geografisk og social polarisering som den uafværgelige følge. Vi vil her fokusere på spørgsmålet om "gentrification", der på dansk passende kan kaldes *herskabeliggørelse* (Larsen og Lund Hansen 2009). Siden Ruth Glass først brugte ordet i 1964, er fænomenet blevet indgående studeret og diskuteret (Lees, Slater og Wyly 2008). Her kan vi nøjes med at fastslå, at herskabeliggørelse i udgangspunktet handler om processer, hvor en højere socioøkonomisk gruppe presser en lavere socioøkonomisk gruppe ud af et område. Vi vil her eksemplificere processen i forhold til udviklingen på Indre Vesterbro i København.

Herskabeliggørelse af husene

I slutningen af 1980'erne var Indre Vesterbro både fysisk og socialt "nedslidt". Bygningerne, der helt overvejende stammede fra det spekulative byggeboom i slutningen af 1800-tallet, var utidssvarende, også set i forhold til Københavns ikke særligt imponerende standard. Befolkningen var heller ikke ligefrem "resourcestærk" (tabel 1, s. 139). (Også dengang blev der ofte etableret en sædvanligvis ikke nærmere forklaret forbindelse mellem indvandrere og sociale problemer!) Dertil kom naturligvis Indre Vesterbros blakkede ry som det københavnske epicenter for porno, prostitution og narko. Et socialdemokratisk medlem af Borgerrepræsentationen, Trine Garde, sammenfattede situationen således:

Tabel 1 Indre Vesterbro før byfornyelsen (1989)

	Indre Vesterbro	København
<i>Antal boliger</i>	3.368	278.649
Før 1889	88 %	16 %
1900-1919	11 %	20 %
1920-1939	1 %	35 %
Efter 1940	0 %	29 %
Uden centralvarme	64 %	21 %
Uden eget toilet	11 %	4 %
Uden eget bad	70 %	30 %
<i>Antal indbyggere</i>	6.118	467.850
Arbejdsløse	ca. 20 %	12,2 %
Overførselsindkomster	ca. 24 %	16,1 %
Fremmede statsborgere	19,4 %	7,2 %

Kilde: København og SBS (1989)

I mange år har det været klart, at det er socialt ringe forhold, der er realiteten for mange på Indre Vesterbro, og at de har boet i dårlige boliger med baggrund i den florerende spekulation og megen kriminalitet, der er vokset frem i ly af slummen. Den private ejendomsret har her haft frit løb og vist sit sande ansigt (Københavns Kommune 1989: 443).

Politikerne havde således god grund til at se på Indre Vesterbro. Når det måtte vente til slutningen af 1980'erne skyldtes det umiddelbart, at den store byfornyelse af Indre Nørrebro først skulle gøres færdig. Men den socialdemokratiske ledede kommune lå også i permanent konflikt med den borgerlige Schlüter-regering, der skulle bevilge en stor del af de nødvendige økonomiske midler. Det skal her huskes, at Københavns Kommune i 1980'erne var på fallittens rand, og at kommunen generelt kæmpede med store sociale problemer (Andersen og Winther 2010). I København, som i mange andre storbyer, var krisen en kærkommen lejlighed til at gennemføre en række neolibérale strukturtilpasninger. Kommunen forsøgte således, via salg af de stats- og kommunalt ejede ejendomme og grunde samt en mere erhvervsvenlig bypolitik, at imødekomme den såkaldte "globale" kapitals krav om en styrkelse af *ejendomsretten* til byen.

Dette blev opnået gennem etableringen af et ”gennemsigtigt” ejendomsmarked af en vis størrelse samt gennem reduceret statslig og kommunal regulering. Byfornyelsen på Vesterbro skal ses som et led i denne udvikling (Lund Hansen m.fl. 2001).

Indre Nørrebro lå som en tung sky over Københavns Kommunes politikere, da de tog fat på at diskutere byfornyelse af Indre Vesterbro. I slutningen af 1970’erne og begyndelsen af 1980’erne blev der gennemført en ”totalsanering” af dele af Indre Nørrebro. Saneringen skete efter en såkaldt helhedsplan, som med ringe inddragelse af beboerne omfattede mange nedrivninger. Beboernes utilfredshed kulminerede i en af efterkrigstidens største konfrontationer mellem politi og demonstranter, da byggelegepladsen ”Byggeren” i 1980 blev ryddet. Mere ubemærket var også Westend-kvarteret på Vesterbro blevet udsat for ”bulldozersanering”.⁵

Den efterhånden stærkt tiltrængte byfornyelse af Indre Vesterbro skulle være anderledes. I stedet for en helhedsplan vedtog Borgerrepræsentationen i 1991 handlingsplanen *Fornyelse Indre Vesterbro* (København og SBS 1991). Planen var en ramme, som trinvist skulle udfyldes og gennemføres i ”et reelt samspil mellem borgere og kommune”. Understøttet af byfornylesloven af 1982 blev der lagt stor vægt på bevaring af de gamle huse. Men det blev også anerkendt, at byfornyelse ikke blot var et spørgsmål om boligkvalitet. I erkendelse af bydelens ”tunge sociale problemer” havde planen som et helt centralt punkt også en ”social dimension”, som indebar, at byfornyelsen skulle ”tage udgangspunkt i de nuværende beboeres forhold”. Det medførte borgerinddragelse og forskellige sociale tiltag. Men samtidig skulle byfornyelsen også ”bidrage til et generelt socialt løft af bydelen”. Det blev i øvrigt i 1990’erne en generel målsætning for kommunen at tiltrække en ”økonomisk bæredygtig” befolkning (Lund Hansen m.fl. 2001). Specifikt skulle Vesterbro gøres ”mere familieegnet”. Der var med andre ord indbygget en modsætning i handlingsplanen, for kvarteret var om noget kendetegnet af enlige på overførselsindkomst. Forhandlingerne om planen havde mange mellemregninger. Men det var i grunden retten til byen, den venstresocialistiske borgerrepræsentant Gunna Starck (uden held) forfægtede, da hun i et oplæg påpegede, at der ”på en yderst diskret måde” stod, ”at beboerne skal skiftes ud” (Københavns Kommune 1990: 634). Handlingsplanen var da også ærlig nok til at erkende, at ”bydelens tiltrækningskraft over for økonomisk og socialt svagt stillede befolkningsgrupper gradvist bliver mindre i takt med den fysiske renovering.” Det kom til at holde stik.

5 Om baggrunden og gennemførelsen af byfornyelsen af Indre Vesterbro, se fx Mazanti og Henriksen 1997; Dengsøe 2000; Københavns Kommune 2005; Larsen og Lund Hansen, 2008 og 2009.

Tyve år senere er Indre Vesterbro fuldstændig forandret. Kommunens afsluttende evaluering anslår de samlede udgifter til 4,3 milliarder kroner. Det svarer til knap 1,15 millioner kroner per bevaret lejlighed (Københavns Kommune 2005). Virkningerne af de mange penge, der er blevet skudt i Danmarks hidtil største byfornyelsesprojekt, er tydelige. Boligerne er indvendigt bragt op til moderne standard. Udvendigt er husene nænsomt restaureret, og bag de nye porte er anlagt fine gårdanlæg. Også gaderne bærer nu præg af det globaliserede byliv. De brune værtshuse er blevet til smarte caféer, vinbarer og tilmed te-saloner. De gamle slagtehusene i Den Brune Kødby er blevet kulturcenter, og i Den Hvide Kødby – som kommunen med en lidt provinsiel reference til New York ser som byens fremtidige ”Meatpacking District” – åbnes trendy barer. Beboersammensætningen er også forandret. I skærende kontrast til situationen før byfornyelsen ligger kvarteret i dag på den pæne side af det københavnske gennemsnit i forhold til uddannelse, kontakt til arbejdsmarkedet og indkomst. Antallet af immigranter, der i forhandlingerne op til vedtagelsen af byfornyelsen var tæt på at blive identificeret som et selvstændigt problem, er ligeledes faldet (Tabel 2).

Tabel 2. Indre Vesterbro efter byfornyelsen

	Indre Vesterbro	København
Arbejdsløse (2005)	5 %	6,4 %
Lang videregående uddannelse (2005)	15,1 %	10,9 %
Mellem eller høj indkomst (2004)	26,9 %	24,5 %
Immigranter (2007)	12,7 %	14,6 %

Kilde: Dataudtræk fra Københavns Kommune

Som det også skete i for eksempel Grønland-kvarteret i Oslo (Huse 2011), har byfornyelsen af Vesterbro således medført en herskabeliggørelse. Traditionelt er der i debatten om herskabeliggørelse blevet lagt vægt på *direkte fortrængning* – at en svagere socioøkonomisk gruppe presses væk fra et område af en stærkere gruppe. Det har formodentlig spillet en vis rolle på Indre Vesterbro. Men nok så vigtigt har der været tale om det, Peter Marcuse (1986) kalder ”exclusionary displacement” – *udelukkende fortrængning*. Det vil sige, at den gruppe, der traditionelt har beboet et kvarter, ikke længere har råd til at bosætte sig i området. De almindelige huslejestigninger i forbindelse med byfornyelsen har utvivlsomt – om end med en vis forsinkelse på grund af de lovpligtige overgangsordninger

– spillet en rolle i denne proces. Men de mange private andelsforeninger (over 60 procent) har også stor betydning (Larsen og Lund Hansen 2008). Andelsboligen var oprindelig tænkt som en boligform, der skulle sikre billige boliger og undgå spekulation. Men priserne på andelsboliger er vokset drastisk. Det hænger delvist sammen med den voldsomme vækst i boligpriserne frem til 2008. Men væksten i andelssektoren er også blevet fremmet af, at det er blevet lovligt at tage lån mod sikkerhed i en andel. Gradvist er der opstået et byrum, hvor det kun er velhavende mennesker, der kan bosætte sig. Herskabeliggørelsen skyldes nok til en vis grad, at den indre by er blevet et attraktivt sted at bo. Men underliggende økonomiske strukturer og politiske beslutninger har været helt afgørende. Neil Smith argumenterer i *The New Urban Frontier* (1996), at herskabeliggørelse skal betragtes som "revanchisme". Det vil sige, at middelklassen "tilbageerobrer" byen; at middelklassen tager "hævn" over de marginaliserede grupper, der i løbet af efterkrigstidens udflytning til forstæderne kom til at dominere nogle indre byområder. Middelklassens indmarch betyder imidlertid ikke, at vi kan se frem til et mildere, mere venligt byliv. Retten til byen bliver snarere sat på spidsen:

The more likely scenario is a sharpened bipolarity of the city in which white middle-class assumptions about civil society retrench as a narrow set of social norms against which everyone else is found dangerously wanting; by way of corollary, we can expect a deepening villainization of working-class, minority, homeless and many immigrant residents of the city, through interlocking scripts of violence, drugs and crime (Smith 1996: 230).

Udrensning i gaderne

Også på Indre Vesterbro har herskabeliggørelsen accelereret polariseringen – og dermed spørgsmålet om retten til byen. Det ses blandt andet i en optrapning af "gadens kolde krig". I forbindelse med byfornyelsen er de fleste gårde blevet lukket med porte og hegn; en dansk version af "gated communities" (Blakely og Snyder 1999). Selv kælderhalse, der udgjorde et kummerligt sidste skjul for gadens narkomaner, er blevet spærret. Den slags foranstaltninger har skabt en skarp adskillelse mellem en "sikker" inderside af fredfyldte gårdtrum og gadens stadig "vilde" yderside. Men også det offentlige rum er under angreb. Allerede fra de tidlige 1990'ere – og sikkert ikke helt uden sammenhæng med den samtidige start på byfornyelsen – indledte politiet "Vesterbro-aktion", en særlig politiindsats, som skulle stoppe stofhandel og yderligere ekspansion af stofmarkedet. Der er også indført et fintmasket net af såkaldte "forbudszoner", hvor

narkomaner og andre grupper kan få bøder for at opholde sig (Frantzen 2004 og 2006).

I hvad der kunne ses som et direkte slag om ret til byen, er mange af kvarterets beboere også aktive i kampen om det offentlige rum. Som oftest handler det dog om at fremskynde "saneringen" af kvarterets gader, at hævde en individuel ret for de stærkeste. Som en politiinspektør ved Station City har formuleret det: "Mange af borgerne ser gerne, vi sparker dem [narkomanerne] ad Pommern til – helst ud til Ishøj" (citeret i Blædel 2007). Et eksempel på denne udvikling var en gruppe beboeres forsøg på at overtage menighedsrådet i Maria Kirken ved menighedsrådsvalget i 2004. Deres erklærede hensigt var at lukke kirkens tilbud for narkomaner. Det lykkedes ikke, men det er værd at bemærke, at både tilhængere og modstandere knyttede "kupforsøget" til de demografiske ændringer, byfornyelsen har medført (se fx Wind-Friis 2004). Andre beboere har dog indset, at eksklusion og fortrængning af kvarterets udsatte grupper ikke er en løsning. Det vægtigste – og mest omstridte – eksempel er en gruppe beboeres initiativ til oprettelsen af et "sundhedsrum" for kvarterets narkomaner. Mange har støttet dette initiativ, som dog straks udløste en heftige strid om lokaliseringen – et næsten alt for oplagt eksempel på det, der i den internationale litteratur omtales som "not in my backyard"-fænomenet. Efter flere års til tider skingre debat skar Københavns socialborgmester igennem og bestemte, at sundhedsrummet – Dugnad Caféen – skulle ligge i Den Brune Kødby. Caféen åbnede i 2009, men blandt andet på grund af den store tilstrømning til de forholdsvis små lokaler opstod der hurtigt konflikter. Mange har krævet, at caféen bliver flyttet. Det foreløbige lavpunkt i konflikten var utvivlsomt, da kommunen i foråret 2010 opsatte et hegn tværs over den lille, nydeligt designede plads mellem Dugnad Caféen og PH Caféen (se også Hausenberg 2010). I dag kan det kun betragtes som ironisk, at pladsen blev navngivet "Plads til alle"! Don Mitchell har præcist sammenfattet den politiske udfordring, denne type af udviklinger udgør:

Neoliberal urban reform calls for the constant increase of urban order. Struggle for social justice in the city – for the right to the city – must therefore seek to establish a different kind of order, one built not on the fears of the bourgeoisie but on the needs of the poorest and the most marginalized residents (Mitchell 2003: 9).

Plads til alle?

Den moderne by kendetegnes grundlæggende af en fremadskridende "krea-

tiv destruktion”, der skaber, nedbryder og genskaber konfliktfyldte geografer. Denne proces er på en gang fascinerende og frastødende. Mange drages mod byens forfald og omskiftelighed, som skaber ”sprækker” og ”mellemrum”, hvor der – for en tid – kan praktiseres alternative former for byliv. Det kan være praksisser, der knytter sig til kroppens tilegnelse af rummet gennem gadesport som parkour, streetbasket, skateboarding eller BMX-freestyle; eller det kan være events, fester og kunsthappenings, der kan skabe ”momenter”, hvor tingene vendes på hovedet og byens logik tilsyneladende udfordres. Det spontane og flygtige kan have et kritisk potentiale. Men disse tendenser kan også ses som ganske forudsigelige elementer i zapperkulturens higen efter det næste ”fix” fra de urbane ”trøffelsvin”, der kan give mange ”tommelfinger op” på Facebook. Og uden nødvendigvis at ville det bliver de umiddelbart alternative praksisser let til strategiske instrumenter i den neoliberale bypolitik, hvor værdiskabende aktiviteter har en privilegeret ret til byen. Instrumentaliseringen af den ”kreative klasse” burde være en advarsel! Var det det, Henri Lefebvre havde i tankerne, da han for fire årtier siden formulerede sin vision om retten til byen? Og hvad er der blevet af spørgsmål om social retfærdighed, som David Harvey knytter til denne debat?

”Plads til alle”, maj 2010. I sommeren 2011 blev det midlertidige hegn erstattet af et permanent plankeværk (Foto: Henrik Gutzon Larsen).

Vi har i dette kapitel søgt at introducere debatten om retten til byen, der for os er et vigtigt element i den stærkt tiltrængte udfordring af den post-politiske by – en by, hvor grundlæggende konflikter mellem individuelle og kollektive

rettigheder til byen synes afløst af en konsensus om "nødvendigheden" af en entreprenant og konkurrencedygtig by. Specifikke kampe om for eksempel Christiania kan ligesom "alternative" former for byliv spille en rolle i politiseringen af byen. Men specifikke kampe og alternative livsformer flytter let fokus fra de underliggende processer, der skaber strukturelle uligheder i byen. Herskabeliggørelsen af Vesterbro er her et eksempel på, hvordan samspil mellem økonomiske processer og politiske beslutninger er med til at skabe en by, hvor boliger såvel som det offentlige rum gradvist omformes efter elitens og markedets logik. Taberne i dette spil ses ofte som en beklagelig, men "naturlig" konsekvens. Men spørgsmålet om, hvem der skal bo i byen og befolke dens gader, er og bliver et *politisk* valg. Spørgsmålet om retten til byen er på sin vis en forlængelse af debatter om identitetspolitik og inklusion. Politik handler dog grundlæggende om uenigheder og konflikter, der nødvendigvis medfører en form for eksklusion. Fra vores perspektiv må en visionær bypolitik tage udgangspunkt i kollektive rettigheder og om ikke ekskludere, så i det mindste udfordre elitens individuelle ret til byen.

Litteratur

- Andersen, H.T. og L. Winther (2010). Crisis in the Resurgent City? The Rise of Copenhagen. *International Journal of Urban and Regional Research*, 34 (3): 693-700.
- Blakely, E. og M. Snyder (1999). *Fortress America: Gated Communities in the United States*. Washington: Brookings Institute Press.
- Blædel, D. (2007). Mange ser gerne, vi sparker dem ad Pommern til – helst til Ishøj. *Information*, 20. marts 2007.
- Castree, N. (2004). "David Harvey". I P. Hubbard, R. Kitchin og G. Valentine, (red.), *Key Thinkers on Space and Place*. London: Sage: 181-198.
- Castree, N. og D. Gregory (red.) (2006). *David Harvey: A Critical Reader*. Oxford: Blackwell.
- Davis, M. (2006). *City of Quartz: excavating the future in Los Angeles*. London: Verso.
- Dengsøe, P. (2000). *Hverdagsliv på Vesterbro*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Fainstein, S.S. (2010). *The Just City*. Ithaca: Cornell University Press.
- Frantzen, E. (2004). Narkotikainsats i København. *Stof: Tidsskrift for Stofmisbrugsområdet*, 3: 46-50.
- Frantzen, E. (2006). *Narkojagt på gateplan: Om politikontroll av narkotika på Vesterbro*. København: Det Juridiske Fakultet, Københavns Universitet.
- Harvey, D. (1969). *Explanation in Geography*. London: Edward Arnold.
- Harvey, D. (1973). *Social Justice and the City*. London: Edward Arnold.
- Harvey, D. (1982). *The Limits to Capital*. Oxford: Blackwell.

- Harvey, D. (1985a). *The Urbanization of Capital*. Oxford: Blackwell.
- Harvey, D. (1985b). *Consciousness and the Urban Experience*. Oxford: Blackwell.
- Harvey, D. (1992). Social justice, postmodernism and the city. *International Journal of Urban and Regional Research*, 16 (4): 588-601.
- Harvey, D. (2003a). The right to the city. *International Journal of Urban and Regional Research*, 27 (4): 939-940.
- Harvey, D. (2003b). *The new Imperialism*. Oxford: Oxford University Press.
- Harvey, D. (2005). *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Harvey, D. (2008a). The right to the city. *New Left Review*, 53: 23-40.
- Harvey, D. (2008b). On the deep relevance of a certain footnote in Marx's Capital. *Human Geography*, 1 (2): 26-31.
- Harvey, D. (2009). *Cosmopolitanism and the Geographies of Freedom*. New York: Colombia University Press.
- Harvey, D. (2010a). *A Companion to Marx's Capital*. London: Verso.
- Harvey, D. (2010b). *The Enigma of Capital and the Crises of Capitalism*. London: Profile Books.
- Harvey, D. og C. Potter (2009). "The right to the Just City". I P. Marcuse m.fl. (red.), *Searching for the Just City: Debates in Urban Theory and Practice*. London: Routledge: 40-51.
- Hausenberg, K. (2010). *Byen som dagligstue? Byfornyelse med plads til socialt udsatte*. København: Socialministeriet.
- Huse, T. (2011). *Tøyengata: Et nyrikt stykke Norge*. Oslo: Flamme Forlag.
- Jensen, J., V. Søgaard og K. Simonsen (1981). Byudvikling og sociale bevægelser. *Politica*, 13 (2): 103-118.
- København og SBS (1989). *Fornyelse Indre Vesterbro*. København: Byfornylsesselskabet København og Sanerings- og Byfornylsesselskabet af 1970 (SBS).
- København og SBS (1991). *Fornyelse Indre Vesterbro*. Bind 1. København: Byfornylsesselskabet København og SBS-Byfornyelse.
- Københavns Kommune (1989). *Københavns Borgerrepræsentations Forhandlinger*, Bind 150. København: Schultz.
- Københavns Kommune (1990). *Københavns Borgerrepræsentations Forhandlinger*, Bind 151. København: Schultz.
- Københavns Kommune (2005). *Indre Vesterbros fornyelse: Planlægning og gennemførelse*. København: Bygge- og Teknikforvaltningen.
- Larner, W. (2003). Neoliberalism? *Environment and Planning D: Society and Space*, 21 (5): 509-512.
- Larsen, H.G. og A. Lund Hansen (2008). Gentrification – gentle or traumatic? Urban renewal policies and socio-economic transformations in Copenhagen. *Urban Stu-*

dies, 45 (12): 2429-2448.

- Larsen, H.G. og A. Lund Hansen (2009). Herskabeliggørelse – gentrification på dansk. *Geografisk Orientering*, 39 (særnummer): 33-35.
- Lees, L., T. Slater og E. Wyly (2008). *Gentrification*. London: Routledge.
- Lefebvre, H. (1996). *Writings on the City*, E. Kofman og E. Lebas (red.). Oxford: Blackwell.
- Lund Hansen, A. (2010). "Forty Years of System Change: Lessons from the free city of Christiania". I L.A. Sandberg og T. Sandberg, (red.), *Climate Change: Who's Carrying the Burden?* Ottawa: Canadian Centre for Policy Alternatives (CCPA): 217-230.
- Lund Hansen, A., H.T. Andersen og E. Clark (2001). Creative Copenhagen: globalization, urban governance and social change. *European Planning Studies*, 9 (7): 851-869.
- Marcuse, P. (1986). "Abandonment, gentrification, and displacement". I N. Smith og P. Williams (red.), *Gentrification of the City*. Boston: Allen og Unwin, 153-176.
- Mazanti, B. og C.S. Henriksen (1997). *Byfornyelse på Indre Vesterbro*. København: Centre for Alternative Social Analysis.
- Mitchell, D. (2003). *The Right to the City: Social Justice and the Fight for Public Space*. New York: The Guilford Press.
- Mitchell, D. (2007). "People like Hicks: the Supreme Court announces the antiurban city." I M. Davis og D.B. Monk, (red.), *Dreamworlds of Neoliberalism*. New York: New Press: 207-218.
- Smith, N. (1996). *The New Urban Frontier: Gentrification and the Revanchist City*. London: Routledge.
- Soja, E.W. (2010). *Seeking Spatial Justice*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Swyngedouw, E. (2007). "The post-political city". I Bavo, (red.), *Urban Politics Now*. Rotterdam: NAi Publishers: 58-76.
- Wind-Friis, L. (2004). Kampen om Maria Kirkeplads. *Politiken*, 14. november 2004.
- Woodward, K. og J.P. Jones (2009). "Harvey, David." I R. Kitchin og N. Thrift, (red.), *International Encyclopedia of Human Geography*, Bind 10. Oxford: Elsevier: 24-27.
- Young, I.M. (1990). *Justice and the Politics of Difference*. Princeton: Princeton University Press.